

Keskustelua – Diskussion

Suomen ja Venäjän korkeakouluysteistyö: mikä on rajan rooli?¹

Itärajalla on merkittävä asema suomalaisten kansallisessa tietoisuudessa. Se herättää edelleen intohimoja tämän maan ja sen tärkeimmän naapurin, Venäjän, keskinäisistä suhteista. Näiden suhteiden merkitys korostuu monissa yhteyksissä. Esimerkiksi alkuvuodesta 2005 julkaistu Itä-Suomen viiden maakunnan yhteinen kehittämissuunnitelma liittyy keskeisiltä osiltaan raja-alueyhteistyöhön (Etelä-Savon maakuntaliitto 2005). Vuoden 2004 aloitteita oli puolestaan opetusministeriön käynnistämä raja-alueyliopisto -hanke, jonka nimi on vakiintunut kansainvälisyyttä korostavaan englanninkieliseen asuunsa *Cross-Border University* eli lyhyesti *CBU*. Hankkeessa on mukana rajan molemmilta puolilta yhteensä yhdeksän yliopistoa, joiden yhteistyön kehittämissuunnitelma toimii Joensuun yliopistossa. CBU on jo ehtinyt herättää keskustelua. Se on myös nimetty erääksi kehittämissuunnitelmaksi edellä mainitussa Itä-Suomen maakuntien ohjelmassa.

Miten CBU ja sen tehtävät tulisi käsitteellistää? Missä mielessä hanke edustaa rajan ylittämistä? Pohdin seuraavassa näitä kysymyksiä vuonna 2004 toteutetun CBU:n valmisteluvaiheen projektipäällikön tehtävän tuomien kokemusten perusteella. Käytän viitekehyksenä Liam O'Dowdin (1999) esittämää neljäosaista mallia rajojen tulkinna. Keskeinen argumenttini on, että CBU:lla on ilmeisiä tehtäviä naapurimaiden rajan ylittävässä yhteistyössä, vaikka yhteistyön luonne ja motiivatioperusta ovatkin osin jäsentymättömiä.

CBU:n synty ja kehitys

CBU:n perimmäinen tavoite on yhteisten opinto-ohjelmien luominen sekä suomalaisia että venäläisiä yliopistoja kattavan institutionaalisen sateenvarjon alle. Tämän tavoitteen toteuttamistavoista on esitetty useita vaihtoehtoja sen jälkeen kun opetusministeriö teki hanketta koskevan myönteisen rahoituspäätöksen vuoden 2004 alussa. Yhteistyön osapuolet ovat kehittäneet opetusohjelmia, jotka pitävät sisällään sekä osittain tai täysin verkossa tapahtuvia että perinteisiä opintojaksoja. Alkuperäiset suunnitelmat aidosti yhteisistä tutkimuksista on jouduttu panemaan toistaiseksi jäihin lainsäädännön asettamien rajoitusten vuoksi. Maisteriohjelmat on asetettu etusijalle tohtorikoulutuksen sijasta. CBU voidaan-

kin nähdä nyky muodossaan joukkona koordinoituja opetusohjelmia, jotka toimivat rinnakkain yhteistyöyliopistojen muiden opetusohjelmien kanssa ja täydentävät niitä. Kehittämissuunnitelma toimii Joensuun yliopistossa, mutta opiskelijat valitaan kuhunkin yliopistoon erikseen ja heille tarjotaan kaikkien tiettyyn maisteriohjelmaan osallistuvien yliopistojen opetusta. Maisteriohjelmaa on tässä vaiheessa kuusi; aloina ovat liiketoiminta ja hallinto, metsätiede, historia, informaatioteknologia, kansainväliset suhteet ja kansanterveys. Opetusohjelmia kokeillaan syyslukukaudesta 2005 alkaen ja niiden tulisi päästä täyteen vauhtiin vuonna 2007.

Suomalaisen akateemisen maailman suhteet venäläisten korkeakoulujen kanssa ovat lisääntyneet ripeästi 1980-luvun perestroikan kaudesta alkaen. Myös CBU-hanke on ollut vireillä muodossa tai toisessa jo pidemmän aikaa ainakin Itä-Suomen yliopistoissa. Useat yliopistot ovat käynnistäneet kansainvälisiä koulutuskokonaisuuksia ja maisteriohjelmia, joihin osallistuu enenevässä määrin myös venäläisiä opiskelijoita. Tässä yhteydessä kannattaa erityisesti mainita informaatioteknologian maisteriohjelma (International Master's Programme in Information Technology = IMPIT), jota Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Joensuun yliopisto ja Kuopion yliopisto ovat toteuttaneet yhdessä (ks. Voracek & Zemnik 1999). CBU voidaan nähdä askeleena eteenpäin siitä, mihin eri yliopistot ovat edenneet omilla kokeiluillaan.

Valtiovallan tasolla CBU jatkaa ja samalla tukee useita ohjelmia. Ulkoministeriön Lähialueyhteistyön strategia (2000) ja Suomen keskeinen rooli Pohjoisen ulottuvuuden toimintasuunnitelmissa (2000 ja 2004) liittyvät osaltaan CBU:n kehittämiseen. Suomen Akatemian tutkimusohjelmat Venäjä ja Itä-Eurooppa (1995–2000) ja Muuttuva Venäjä (2004–2007) ovat lisänneet akateemisia kontakteja venäläisten tiedeyksiköiden kanssa suoraan ja epäsuorasti. Opetusministeriö on tukenut suomalais-ugrialaisten vähemmistöihin liittyviä vaihto-ohjelmia M. A. Castrénin Seuran kautta. FIRST (Finnish-Russian Student Exchange Programme) on merkittävin valtion tukema suomalais-venäläisen opiskelija- ja opettajavaihdon väline. CBU tuli mukaan kuvaan vuonna 2003, jolloin se hyväksyttiin vuosille 2003–2007 laaditussa opetusministeriön toimintaohjelmassa (Opetusministeriö 2003). Minkä vuoksi juuri tuolloin? Näyttää siltä, että CBU on otettu osaksi ministeriön kansainvälistä strategiaa, jonka tavoitteena

¹ Englanninkielisestä alkuperäistekstistä kääntänyt Heikki Eskelinen

oleva korkealaatuisten englanninkielisten maisteriohjelmien luominen liittyy kiinteästi sitoutumiseen Bolognan julistuksen edellyttämiin muutoksiin.

CBU:n tehtävä raja-alueyhteistyössä?

CBU:lla on useita tavoitteita. Kysymys ei ole vain Suomen ja Venäjän välisen korkeakoulutusyhteistyön lisäämisestä, vaan sen tiivistämisestä ottamalla käyttöön uusia toimintamalleja. Yleisesti ottaen CBU-hanketta voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta, yhtäältä kansainvälisen korkeakoulutusyhteistyön ja toisaalta Suomen ja Venäjän suhteiden kannalta. Jälkimmäisen osalta kysymys on erityisesti raja-alueyhteistyöstä, jonka tarkastelun lähtökohtana voidaan pitää Anssi Paasin (1996) teosta *Territories, Boundaries and Consciousness*, toistaiseksi perusteellisinta tutkimusta Suomen ja Venäjän rajan luonteesta. Toisaalta viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana, teoksen ilmestymisen jälkeen, on tapahtunut paljon muutoksia: Suomi on vakiintunut EU:n jäseneksi, Vladimir Putin on noussut valtaan Venäjällä, rajayhteistyölle on haettu institutionaalisia malleja (esim. Euregio Karelia). CBU kytkeytyy jo nimensä puolesta raja-alueyhteistyöhön, mutta sen tehtävä siinä jää avoimeksi. Hyödyllisen lähtökohdan arvioida CBU:n roolia tarjoaa edellä mainittu O’Dowdin malli, jonka mukaan rajat voidaan ymmärtää neljällä tavalla: esteinä, siltoina, resursseina ja identiteetin symboleina (O’Dowd 1999: 14). Miten CBU:n motiiveja voidaan jäsentää näistä näkökulmista?

Raja esteenä

Perinteinen realistinen tulkinta rajasta esteenä (sekä yleisesti että nimenomaan Suomen ja Venäjän keskinäistä rajaa koskien) hallitsee edelleen molempien maiden julkista keskustelua. Suomalaisesta näkökulmasta itärajan on koettu suojanneen maamme kaikelta siltä, mitä Neuvostoliiton ei haluttu tartuttavan. Sama ajattelutapa tuntuu paljolti pätevän myös suhteessa nykyiseen Venäjään. Kommunistit, sodanlietsojat ja laajentumisintoiset ”pahan valtakunnan” rakentajat sekä erilaiset rikolliset ainekset (kuten salakuljettajat ja prostituoidut) on mielletty ”möröiksi”, joiden suhteen tarvitaan rajan tarjoama suoja. Vastaavasti Venäjällä on jatkunut peloteltu fasistisen Suomen aaveella: jopa EU-jäsenyys on kytkeyty tähän uhkakuvaan viittaamalla mielikuvaan Euroopan linnakkeesta.

Mutta entäpä CBU? Hanke ei ole tietenkään linjassa ”raja esteenä” -tulkin kanssa, vaikka korkeakoululaitosta koskevien kansallisten lainsäädäntöjen erilaisuus asettaakin esteitä sen suunnitelmien toteuttamiselle. Suomalaisen osapuolen mukaan lukukausimaksujen käyttöönotto ei tule

kysymykseen. Vastaavasti venäläisestä näkökulmasta opintosuorituksena kelpaa vain opiskelijan oman opinahjon tarjoama kurssi. Tällaiset esteet ovat kuitenkin ylitettävissä: asenteiden joustavuus on noussut keskustelunaiheeksi sitä mukaa kun osapuolet ovat pyrkineet ylittämään kansallisten koulutusjärjestelmien eroja.

Raja siltana

CBU:n virallisena tulkintana esitetään usein, että raja yhdistää sen eri puolet yhteisen projektin avulla. O’Dowd (1999: 29) kirjoittaa EU:n itärajan spatiaalisista metaforista, joissa raja-alueilla ja erityisesti Euregioilla on symbolinen tehtävä sillanrakentajina ja rajan rauhanomaisen muutoksen edistäjinä. Suomi haluaa nähdä itsensä Moskovan ja EU:n yhteyksien luojana. CBU sopii eurooppalaisiin normeihin perustuvana institutionaalisen järjestelynä tähän asetelmaan mitä parhaiten. Tosin mielikuva rajasta siltana on käymässä kuluneeksi: se on nykyään luettavissa lähinnä vain hallinnollisista dokumenteista. CBU:n osapuolten maailmassa retoriikalla ei ole juuri käyttöä, vaan yhteistyön odotetaan tuottavan konkreettisia tuloksia.

Raja resurssina

CBU:n kantavia ajatuksia on hyödyntää rajaa resurssina. Lähtökohta on ollut esillä monissa muissakin yhteyksissä Suomessa ja erityisesti maan itäosissa. Esimerkeiksi käyvät vaikkapa jo mainitut Paasin (1996) teos ja Itä-Suomen kehittämissuunnitelma (Etelä-Savon maakuntaliitto 2005), joissa molemmissa korostetaan rajan näkemistä taloudellisen kehityksen voimavarana. Vaikka Pohjoisen ulottuvuuden toimintaohjelmaa ei mainita CBU-suunnitelmassa, yhteys on ilmeinen. Pohjoiseen ulottuvuuteen yhdistettynä CBU on juuri sellainen hanke, jota voidaan käyttää uskottavuuden ja vaikutusvallan hankkimiseen ”Brysselissä”. Samalla hanke on osoitus Suomen osallistumisesta Bolognan prosessin toteuttamiseen sekä sen ulottamisesta siirrettävissä olevina opintosuorituksina ja yhteisinä ohjelmina myös EU:n ulkopuolelle. CBU kytkeytyy sekä ECTS-standardien (yhteismitallisten opintopisteiden) että kandidaatti- ja maisteriohjelmien (3+2) käyttöönottoon Venäjällä, ja sen avulla voidaan rakentaa perustaa mahdolliselle tutkijakoulutukselle tulevaisuudessa.

Lisäksi CBU:n resurssointi on tulkittavissa alku- rahoituksena, jonka avulla on hankittavissa rahoitusta pohjoismaisilta ja eurooppalaisilta organisaatioilta – nykyisinhän pääosa hankkeen rahoituksesta on peräisin Suomen ulkoministeriöltä ja opetusministeriöltä. Taustalla voidaan nähdä myös kysymys koulutetun työvoiman tarjonnasta väestön ikäänty-

sä. CBU:n eri koulutusohjelmiin osallistuu sekä suomalaisia että venäläisiä opiskelijoita. Toiveena on, että näissä ohjelmissä tutkinnon suorittaneet ja samalla ainakin jonkinlaista kokemusta Suomesta hankkineet venäläiset opiskelijat ovat rekrytoivissa työskentelemään täällä. Olen kuitenkin varma siitä, ettei venäläinen osapuoli halua nähdä CBU:ta maastamuuton kanavana. Itse asiassa tällainen lähtökohta korostaisi toteutuessaan rajaa esteenä, toisin sanoen “me ja ne” -asetelmaa. Pelkkä työvoiman rekrytointi ei siis voi olla mielikuva, jonka kautta hanketta markkinoidaan ulospäin.

Raja identiteetin symbolina

Käsitykseni mukaan CBU symboloi tärkeätä viime aikoina tapahtunutta muutosta: olemme ohittaneet asetelman, jossa korostettiin Suomen ja Venäjän rajaa esteenä. Suomi on nykyään itseensä luottava ja itsenäinen globaali toimija, joka osallistuu aktiivisesti EU:n toimintaan. Vastaavasti Venäjä ei enää koe tarpeelliseksi eristäytyä, vaan pyrkii kytkeytymään ulkopuoliseen maailmaan. CBU-hanketta voidaan pitää esimerkkinä siitä, miten viimeksi kuluneen puolentoista vuosikymmenen aikana vallinnut, läntisten ja venäläisten instituutioiden epätasa-arvoa symboloinut ja ylläpitänyt raja-alueyhteistyön malli on väistymässä. Yhteisten tutkintojen kehittäminen on mahdollista vain, mikäli tunnustamme, että laadukasta koulutusta tarjotaan jo nyt molemmin puolin rajaa. Esimerkiksi Kolilla vuonna 2004 järjestetyssä Re-Bordering of Europe -rajafoorumissa James Scott Berliinin Freie Universität -yliopistosta korosti positiivisen keskinäisen riippuvuuden hyväksymistä, epäsymmetrian siirtämistä syrjään. Kumppanuus ei ole mahdollista, jos vahvempi osapuoli sanelee heikommalle toiminnan ehdot. Samansuuntaisia ajatuksia on tuonut esiin myös kotikaupunkiinsa Petroskoihin CBU-hankkeeseen palannut Sergei Prozorov (2004: 17). Hänen mukaansa “Länsi” käsittelee Venäjää usein objektina. Venäläisiä ihmisiä ja instituutioita on pidetty liian kauan avustajan asemassa, ilman asianmukaista arvostusta.

Voisimmeko siis tulkita CBU:n yritykseksi tunnustaa, että monet venäläiset korkeakouluyksiköt ovat luovineet kohtuullisen menestyksellisesti uudistusten ja rahapulan vuosikymmenen läpi, ollen nykyisellään kykeneviä yhteistyöhön tasaveroisina osapuolina? Naapurimaamme korkeakouluorganisaatioilla on annettavaa meille. CBU korostaa tiedon vaihtoa ottamalla partnereiksi ainoastaan sellaisia yksiköitä ja ohjelmia, joilla on korkealaatuaista opetusta tarjottavanaan. Kaiken kaikkiaan toivon yhä – kuten toimiessani aiemmin projektin johtajana – että CBU toimisi esikuvana uusille, vahvoille, päteville ja tasa-arvoisille institu-

tionaalisille rakenteille, jotka uudistavat Suomen ja Venäjän rajan ylittäviä suhteita.

CBU ja rajayhteistyön tulevaisuus

Raja-alueyliopisto on yhteistyöprojekti. Se ei ole suomalainen eikä venäläinen hanke. Yhteistyö edellyttää sitä, että raja ei enää erota olemassa olevaa tietoa, vaan yhdistää toimijoita. Rajan molemmin puolin on tarjolla paljon korkeatasoista koulutusta, joka myös vastaa toisen osapuolen tarpeisiin. Tämä yritykseni luonnehtia eräitä CBU:n tehtäviä rajan ylittävässä yhteistyössä on lähtenyt paljolti suomalaisesta perspektiivistä, jossa korostuu EU:n ja erityisesti Bolognan prosessin vaikutus. Kuitenkin myös Venäjä hyödyntää CBU-hanketta Bolognan prosessin työvälineenä sen lähentyessä EU:n instituutioita ja haikissa integroitumisen malleja. Molempien osapuolien halukkuus osallistua instituutioiden rakentamiseen osoittaa, että Venäjä on saavuttanut tietyn vaikeuden ja luottamuksen tilan. Tämä mahdollistaa ainakin korkeakoulutuksen alalla pitkän aikavälin suhteiden luomisen satunnaisten ja koordinoimattomien yhteyksien tilalle. Mikäli CBU:n osapuolet edustavat Suomen ja Venäjän rajasuhteiden uusia kasvoja, hanke näyttää suuntaa uudelle toimiville kumppanuuksille. Hankkeen onnistumisen näemme ajan myötä, mutta joka tapauksessa CBU on uudistamassa sekä korkeakoulutusta että raja-alueyhteistyötä.

KIRJALLISUUS

- Etelä-Savon Maakuntaliitto (2005). Itä-Suomi -ohjelma. *Etelä-Savon Maakuntaliiton julkaisu* 64. 29 + 4 s.
- O'Dowd, L. (1999). The changing significance of European borders. *Teoksessa* Anderson, J., L. O'Dowd and T. M. Wilson (toim.): *New borders for a changing Europe*, 13–36. Frank Cass, Lontoo.
- Opetusministeriö (2003). Suomi, Venäjä ja kansainvälinen yhteistyö: Opetusministeriön toimintaohjelma 2003–2007. Opetusministeriön julkaisu ja 15. 2.5.2005. <<http://www.minedu.fi/julkaisut/hallinto/2003/opm15/opm15.pdf>>
- Paasi, A. (1996). *Territories, boundaries and consciousness: the changing geographies of the Finnish-Russian border*. 353 s. John Wiley & Sons, Chichester.
- Prozorov, S. (2004). *Border regions and the politics of EU-Russian relations. Department of Political Science and International Relations, University of Birmingham, Working Papers Series in EU Border Conflicts Studies*, No. 3. 27 s.
- Voracek, J. & P. Zemcik (1999). Cross-border education – project and realisation. Proceedings of the ICEE'99, Ostrava, Czech Republic. 2.5.2005. <<http://www.ineer.org/Events/ICEE1999/Proceedings/papers/281/281.htm>>

PAUL FRYER

Maantieteen laitos, Joensuun yliopisto